

Szabó Péter

POLITIKAI BLÖFF ÉS ÖNIGAZOLÁS BALASSA IMRE ÉS WESSELÉNYI FERENC KAPCSOLATÁBAN

Tanulmányom két főszereplője közül az utóbbi messze ismertebb az előzőnél. Wesselényi Ferenc nádor a murányi vár ura, a Habsburg-ellenes rendi szervezkedés résztvevője volt. Balassa Imre nevét és pályafutását azonban homály fedi a történeti köztudat előtt, holott joggal tarthatna igényt arra a romantikával és borzongással teljes figyelemre, ami például Báthory Erzsébetet övezi a mai napig a történeti köztudatban.¹ Balassát 1665-ben 32 rendbeli bűntényben (fosztogatásért, tiltott portyáért) ítélték el, mely bűntettek sorát további életében – a mintegy 18 évben, 1683-ban halt meg – még tovább szaporította. Hozzá fogható rablólovagokat idéző garázdát a 17. századi Magyar Királyságban és Erdélyi Fejedelemségben alig találunk. Bizonyos tekintetben 16. századi őseire, Balassa Menyhértre emlékeztetett. Mint 16. századi felmenője, ő is a Közép-Felvidéken, az „ütközőzónában” volt birtokos, ahol a Magyar Királyság politikai, gazdasági érdekei mellett az Erdélyi Fejedelemség is érezte kisebb-nagyobb mértékben a jelenlétét. Balassa Menyhért már 1543-ban Fráter György, Erdély ura számára szedette be Nógrád és Hont körzeteiben a tizedet, s a későbbi Partiumban is voltak birtokai.² Balassa Imre is erdélyi földekkel, sőt második felesége, Barcsay Judit³ révén erdélyi rokonsággal is rendelkezett. Mindketten a gátlástalan pártváltások emblemikus alakjaivá váltak. A Nógrád vármegyei Divény várára még Balassa Menyhért tett szert. Ezután különböző birtokosok kezére jutott a vár, míg végre a 17. század közepén Balassa Imre került az uradalom élére.⁴ Innen indította a vár ura rablóportyáit – nem kímélve a törökök, a magyar és német világi urak, a bányavárosok, s később az egyházi előkelők javait sem.

Az újabb történetírás a Pest megyei főispánságáról szóló vita kapcsán újra a figyelem középpontjába állította személyét. Pest megyében a régi kiváltságok alapján 1656-ig nem voltak főispánok. Balassa azonban pártfogói – főként apósa testvére, Lippay György esztergomi érsek – ajánlásával el tudta érni, hogy az uralkodó Pest megye főispánjává nevezze ki, s a helyi nemesség tiltakozása ellenére 1656. március 20-án beiktatták hivatalába. Az 1659. évi országgyűlésen alkotott 79. törvénycikk alapján Balassa azonban elvesztette tisztségét, mert ez a mindenkori nádort jelölte ki a megye főispánjává. Balassa eltávolításának legfőbb oka az volt, hogy Wesselényi Ferenc nádor – aki korábban kiállt mellette – egy ma már nehezen megállapítható okból elpártolt tőle.⁵

¹ Nagy László 1984: 7–15. Fazekas István bécsi levéltári referensnek itt köszönöm meg a munkám elvégzéséhez szükséges szívélyes segítségét.

² Virovecz Nándor 2012: 55.

³ Nagy Iván 1857: 126.

⁴ Borovszky Samu 1896–1905: 427.

⁵ Schramek László Péter 2001: 537–567.

Minket elsősorban Balassa és Wesselényi kapcsolatának 1665. és 1666. évére eső szakasza érdekelt, amely túlmutat a *Schramek László Péter* által vizsgált korszakon. E két év története Balassa rablóportyáinak következményei, ezek nagypolitikai összefüggései miatt érdemel külön vizsgálatot. Balassa születési dátumát pontosan nem ismerjük, de valószínű, hogy huszadik életéve táján járhatott, amikor német nyelven írt memoriáléja szerint 1651-ben Moroth falunál a Duna mellett (valószínűleg a mai Nagymaros) embereivel kirabolt két török hajót.⁶ Ez – tekintve, hogy 1650 elején IV. Mehmed és III. Ferdinánd megbízottai megújították a szőnyi békét, mely tiltotta a portyákat – botrányos esetnek minősült. Az uralkodó pert akart, ám rokona, Lippay György esztergomi érsek kérésére elállt ettől.⁷

A Balassa család tagjai régóta igényt tartottak a gyarmati végvár örökös kapitánya címre, mint-hogy Gyarmat ősi birtokaikhoz tartozott. Balassa Imre apósa, Lippay Gáspár támogatásával 1652. október 8-án nyerte el a főkapitányi tisztséget.⁸ Balassa berendezkedett: megvette a korábbi kapitány, Esterházy Ferenc özvegyétől elhunyt ura házait, s jelentős javításokat végeztetett a váron.⁹

1657. szeptember végén Balassa megint a tilalom ellenére indított egy portyát török területre a maga embereivel és Szécsényből, Palánkról hozott katonákkal, mintegy 300 lovassal ütött ki a Hódoltságba. Nyolc napon keresztül volt távol, Hatvan és Buda alatt portyázott, és egy bizonyos Janco állatait hajtotta el. A visszaúton azonban rajtaütöttek, elvesztette embereit, a zsákmányt, sőt még a zászlaját is. Negyed-ötöd magával tért vissza Divényre, s az uralkodó parancsára pert indítottak ellene.¹⁰ 1658. január 15-re Győri Nagy János érsekújvári hadbíró és társai Újvárra idézték, de Balassa nem jelent meg. Birtokelkobzásra és tisztségvesztésre ítélték.¹¹ A birtokelkobzást újra nem hajtották végre, a tisztségvesztést viszont igen. Forgách Ádám alsó-magyarországi főkapitány ítélete (1658. december 16.)¹² alapján a Haditanács megfosztotta gyarmati kapitányi tisztségétől.¹³ Balassa – érezve veszét – már korábban fiát, Kristófot javasolta a főkapitányi székbe,¹⁴ akinek kinevezését 1659 elején jóváhagyta a Haditanács.¹⁵ Végül Lippay György közbenjárására Balassa Imrének nem kellett lemondania beosztásáról.¹⁶

Gyarmat 1663. évi török kézre kerülése után fokozott ütemben folyhattak Balassa Imre rablóportyái, mert Wesselényi Ferenc az 1659. évi 18. tc. kényszere alapján 1665. november 23-ra Kassára idéztette, ahol 32 rendbeli büntett miatt jószágvesztésre ítélték. (A törvénycikk kötelezte a nádort, „hogy a mágnások... féktelenségének megzabolozása végett... vizsgálatot indítson.)¹⁷ A bírák duzzogtak, mert még januárban sem kapták meg napidíjukat a novemberi ítékezésükért.¹⁸ Balassát ekkor a pozsonyi várba zárták. A Magyar Kamara Udvari Kamarához intézett jelentése

⁶ Balassa Imre († 1683) memoriáléja (orig. német). ÖStA, KA, HKR Kt. 63.

⁷ Balassa Imre († 1683) memoriáléja (orig. német). ÖStA, KA, HKR Kt. 63.

⁸ *Schramek László Péter* 2001: 542.

⁹ *Balogh Sándor* 1977: 41.

¹⁰ Balassa Imre († 1683) memoriáléja (orig. német). ÖStA, KA, HKR Kt. 63.

¹¹ Győri Nagy János újvári hadbíró peranyaga a Balassa Imre ellen nem engedélyezett portya miatt. Újvár, 1658. február 19.; Győri Nagy János újvári hadbíró és társai ítélete. Újvár, 1658. január 15. ÖStA, KA, HKR Kt. 63.

¹² Forgách Ádám főkapitány Balassa Imrét megfosztja gyarmati kapitányságától. Újvár, 1658. december 16. ÖStA, KA, HKR Kt. 63.

¹³ *Pálffy Géza* 1994: 125.

¹⁴ Forgách Ádám a gyarmati kapitányság betöltéséről a Haditanácsnak. Újvár, 1658. január 16. ÖStA, KA, HKR Kt. 63.

¹⁵ *Schramek László Péter* 2001: 54.

¹⁶ *Schramek László Péter* 2001: 54.

¹⁷ *Márkus Dezső* 1901: 151.

¹⁸ I. Lipót utasítása a Magyar Kamarához, hogy a Kassán Balassa ügyében 1665. novemberében tartott rendkívüli bírósági ülésen részt vevő királyi tábla tagoknak fizessék ki a napidíjat. Wien, 1666. január 18. ÖStA, HKA, HFU, RN 221. Konv. 1666. fol. 55–58.

1665. december 5-én már arról számolt be, hogy Balassa a kancellárián keresztül az uralkodóhoz akar fordulni, állítólag Bécsben van. Megjavulására nincs sok remény, szájából csak szidalmazás jön ki, s fennáll a veszély, hogy a gyakorlatnak megfelelően az erdélyi fejedelemhez vagy a törökhöz menekül, lefogását javasolják.¹⁹ A szökevény Balassa Imre Bécsben állítólag Gremontville francia követtel is kapcsolatba lépett.²⁰ Balassa Imre megfélemezésére 1665. december 15-én Nógrád vármegye levelet írt a Magyar Kamarához.²¹ Zichy Istvánt, a Magyar Kamara elnökét az ó- és újév fordulóján Balassa ügye kötötte le. Lázasan dolgozott a birtokelkobzás végrehajtásán. Ügybuzgalmát az magyarázza, hogy magának szerette volna Balassa uradalmát megszerezni, ami később, Balassa Imre halála után sikerült is.²² December 27-én felküldte Nógrád vármegye levelét az Udvari Kamara elnökéhez.²³ Két nap múlva ugyancsak az Udvari Kamara előtt arról panaszkodott, hogy Szelepcsényi György kancellár nem adta ki emberének a birtokelkobzáshoz szükséges kiadványt. A dolgot nem lehet ennyiben hagyni, Balassát Nagyszombatban látták – írta. Zichy kérte az Udvari Kamarát, hogy intse a nádort és a kancellárt: Balassa elfogásához és birtokai megszállásához segédkezet nyújtsanak.²⁴ Szelepcsényi György kancellár tartózkodó magatartása azért furcsa, mert birtokvitái voltak Balassa Imrével,²⁵ s inkább lett volna érdeke a birtokelkobzás siettetése. Úgy tűnik viszont, hogy a személyes torzsalkodás Wesselényi Ferenc és Balassa Imre között nem érte el azt a mértéket, hogy a nádor sűrösse a nagyúr jószágvesztését és tömlöcbe vetését. Ezt igazolja, hogy 1666. január 6-án Zichynek újra kérnie kellett az Udvari Kamarától a nádori asszisztenciát és a támogató bandériumokat.²⁶ Közben az események a nádortól függetlenül felgyorsultak. Január 7-én az Udvari Kamara előterjesztést írt az uralkodónak a Magyar Kancellária által kiadandó – birtokelkobzást segítő – pátensek ügyében.²⁷ 1666. január 10-én Zichy István már arról értesítette az Udvari Kamarát, hogy a Balassa-birtokok lefoglalása ügyében kiküldte a szenci harmincadost, Moson megye jegyzőjét, továbbá egy királyi és egy káptalani embert.²⁸ Február elejére már a birtokelkobzást támogató bandériumok is felsorakozhattak, mert a Balassa-birtokok zömét elfoglalták, bár Zichy további támogató pátenseket kért a Magyar Kancelláriától.²⁹

A Divény várába szorult Balassa – látva birtokai megszállását – hű maradt nagyzoló, hóbortos természetéhez, s támadói elrettentésére a térség hatalmi viszonyait átrendező megalománias tervét kürtölte világgá. A terv azon a gyenge lábón nyugodott, hogy Balassának Erdélyben

¹⁹ A Magyar Kamara Udvari Kamarához intézett jelentése. Pozsony, 1665. december 5. ÖStA, HKA, HFU, RN 221. Konv. 1666. február. fol. 68–69.; I. Lipót utasítása a Magyar Kamarához, hogy a Kassán Balassa ügyében 1665. novemberében tartott rendkívüli bírósági ülésen részt vevő királyi tábla tagoknak fizessék ki a napidíjat. Wien, 1666. január 18. ÖStA, HKA, HFU, RN 221. Konv. 1666. fol. 55–58.

²⁰ *Borovszky Samu* 1896–1905: 431.

²¹ Nógrád vármegye levele a Magyar Kamarához (latin másolat). 1665. december 15. ÖStA, HKA, HFU, RN 221. Konv. 1666. január. fol. 45–48.

²² *Borovszky Samu* 1896–1905: 32.

²³ Zichy István a Magyar Kamara elnöke az Udvari Kamara elnökéhez. [Felküldi Nógrád vármegye levelét]. Pozsony, 1665. december 27. ÖStA, HKA, HFU, RN 221. Konv. 1666. január. fol. 49–50.

²⁴ Magyar Kamara jelentése az Udvari Kamarához. Pozsony, 1665. december 29. ÖStA, HKA, HFU, RN 221. Konv. 1666. január. fol. 43–44.

²⁵ *Schramek László Péter* 2001: 62.

²⁶ Zichy István az Udvari Kamarához. Pozsony, 1666. január 6. ÖStA, HKA, HFU, RN 221. Konv. 1666. január. fol. 72–73.

²⁷ Az Udvari Kamara előterjesztése az uralkodónak Balassa Imre ügyében a Magyar Kancellária által kiadandó pátensek ügyében (német fogalmazvány). Bécs, 1666. január 7. ÖStA, HKA, HFU, RN 221. Konv. 1666. január. fol. 42., 51.

²⁸ Zichy István az Udvari Kamarának. Pozsony, 1666. január 10. ÖStA, HKA, HFU, RN 221. Konv. 1666. január. fol. 103–104.

²⁹ Az Udvari Kamara a Magyar Kancelláriához. [Közli Zichy információit a Balassa-ügyben.] Bécs, 1666. február 9. ÖStA, HKA, HFU, RN 221. Konv. 1666. február. fol. 66., 81.

is volt rokonsága. Az ehhez az alaphoz konstruált „ballaszt” joggal minősíthető minden idők egyik legnagyobb politikai blöffjének. Naláczy István I. Apafi Mihály tanácsura 1666. január 17-én Fogarásból arról informálta Teleki Mihályt, az Erdélyi Fejedelemség második emberét, hogy a nádortól levél érkezett. Majd így summázza a levél tartalmát: „Amaz tolvaj Balassa Imre Divin várát a töröknek ígérte, ilyen conditiokkal: 1. Engedje meg az török minden háza népével és javaival jöhessen által Törökországon Erdélyben. 2. Adja neki az erdélyi fejedelemséget hatalmas császár melléje a két Oláhországot, tökéletes szolgája leszen ottamanica nemzetségnek”. Az anyósa pedig – írja Naláczy – „Barcsay Sigmondné asszonyom arra ígérte magát, hogy Erdélyben lévő nagy embereknek szíveket hozzá csinálja... húszezer embert tart maga fizetésén”.³⁰ Egy másik levélből megtudhatjuk, hogy a nagyasszony állítólag tatárokat ígért Balassa megsegítésére.³¹ A blöfföt a nádor, a magyar király, az erdélyi fejedelem se vette komolyan.

A korábbi szakirodalom azt hangsúlyozta, hogy a garázda főúr Divényből a bányavárosokat veszélyeztette, s ezért kapott utasítást a császártól a nádor 1666 nyarán, hogy szállja meg a várat.³² Az újabb végvártörténeti irodalom rendkívül fontos szerepet tulajdonít az úgynevezett bányavárosi végvidéknek, mely nemcsak a bányavárosok, de Szilézia és Morvaország védelmét is ellátta a török ellen.³³ A bányatermékekkel való kereskedelmet, a végvárak és a bányavárosok viszonyát a végvári kapitányok túlkapásai már korábban is zavarták. Wesselényi Ferenc például 1659-ben rendeletet hozott, hogy a gömöri vas fuvarozását a végvári kapitányok ne akadályozzák.³⁴ Balassa Imre élen járt a bányavárosi végvidék gyengítésében. Így könnyen elterjedhetett róla, hogy kaput nyit a török felvonuláshoz, s török szövetségéről terjesztett híreinek van némi valóságalapja. Wesselényi 1666 nyarára olyan politikai helyzetbe került, hogy javára válhatott a Balassa ügyében való tevékeny részvétel, s ezért a nyilvánosság szintjén kilépett passzivitásából, s úgy mutatkozott, mint aki komolyan tart Balassa Imre török kapcsolataitól. Amikor június elején értesült arról, hogy Balassa Erdély és a román vajdaságok német ellen való generálisának nevezi magát, 1666. június 4-én beküldte követét, Szepesi Pált Kara Ibrahim főtiszthez az egri vilajetbe azzal a felszólítással, hogy a törökök „Balassit ne segítsék”. Minderről Bethlen Miklós Teleki Mihályhoz írt leveléből értesülünk.³⁵ A személyes szférában azonban a nádor újabb politikai blöfföt látott a divényi nagyúr címkreációjában, s állítólag „nevette” az egészet.³⁶ Mégis szükséges volt, hogy Bethlen Miklós erdélyi arisztokrata a nádortól induló magánakcióként tüntesse fel Divény megszállását. Szerinte a császár a nádor „instantiájára” – kérelmére – vonta össze a környékbeli hadakat az ostromzárhoz.³⁷ A divényi várívásban részt vevő Bethlennek, aki Habsburg-fogságban írta Önéletrajzát, jó oka volt Balassa nyilvános, demonstratív megbüntetését nádori eljárásnak feltüntetni: Wesselényit és a maga szerepét akarta tisztázni a Balassa-ügyben. Nekünk azonban a szöveg mögötti valóságra kell tekintenünk.

Murányban már 1666 tavasza óta folytak a titkos tárgyalások Apafi Mihály fejedelem küldöttei és a Wesselényi-mozgalom résztvevői között. Teleki Mihály és Bethlen Miklós látogatásának célja az volt, hogy megbeszéljék a Wesselényi-mozgalomhoz tartozókkal Magyarország török véde-

³⁰ Naláczy István Teleki Mihálynak. Fogarás, 1666. január 17. *Gergely Sámuel* 1905–1926: III. 546.

³¹ Bethlen Miklós Teleki Mihálynak. Murány, 1666. június 4. *Jankovics József* 1987: I. 135.

³² *Acsády Ignác* 1898: 218–219.

³³ *Sarusi Kiss Béla* 2012: Jubileumi Vártörténeti Konferencia előadása.

³⁴ *Ila Bálint* 1976: 402.

³⁵ Bethlen Miklós Teleki Mihálynak. Murány, 1666. június 4. *Jankovics József* 1987: I. 135.

³⁶ Bethlen Miklós Teleki Mihálynak. Murány, 1666. június 4. *Jankovics József* 1987: I. 135.

³⁷ *V. Windisch Éva* 1955: 217–218.

lem alá bocsátásának lehetőségeit. A tárgyalásokat folytató Bethlen Miklós az időközben hazatért Teleki Mihálynak július 27-én Murányból számolt be a „tracták” eredményeiről.³⁸ Wesselényiek az erdélyi diplomácia útján kértek pártfogást a Portán Magyarország számára. Ezekről a tárgyalásokról – Divény feladásának (1666. július 7.) és Balassa foglyul ejtésének bemutatása után – olvashatunk Bethlen Miklós emlékirataiban. Az önéletíró még több évtized távlatából is csak rejtett értelműen fogalmazott, mert a Habsburg-fogságban papírra vetett Önéletírásában a részletezőbb tárgyalásmóddal Habsburg-érdekeket sértett volna. „Ennek a Teleki és én járásomnak oka volt titkos követség Apafi fejedelemtől a magyar, máig is tartó... dolgokról.”³⁹

A divényi vár prédálói – nyilván kincset keresve – több tucat párnát fölhasogattak. Úgy volt ott „a toll és pih, mint a nagy hó és fergeteg”. Wesselényi harmadnap szemlét tartott a várban, s még „akkor is volt pih, esőnek mondá”. Igen, a divényi ostrom és diadal látszatesője, „spectaculumja” – ahogy Bethlen mondja – elfedte Erdély és a Királyságiak szervezkedését.⁴⁰ Wesselényi a törökbarátság gyanújába keveredett Balassa megfegyelmzésével igazolhatta a császár előtt a Habsburg-ház iránti hűségét. Miután a nádor eljátszatta Balassával a neki szánt szerepet a fogoly nagyúrral szemben, a személyes szférában megbocsátó volt. „Balassinak minden maga privata injuriáit elengte” – számol be Bethlen Miklós Teleki Mihálynak július 27-én Balassa Imre sorsáról.⁴¹

Erdély és a királysági politikusok szövetsége a színpalak mögött a murányi tárgyalásokon megtörtént. 1666. augusztus 27-én dátumozott az az instrukció, amelyet Wesselényi Erdély nevében a Portára küldendő követ számára fogalmazott meg. A nagyvezír azonban kitérő választ adott, s arra hivatkozott, hogy a békét nem bonthatják meg.⁴² Wesselényi, aki már betegen vezette a tárgyalásokat,⁴³ 1667 tavaszán elhunyt. Balassa élete azonban még izgalmas fordulatokat vett. 1667-ben perújítás révén újra kiszabadult. Folytatta rablóportyáit, azonban az évtized vége felé elkövetett egy olyan hibát, melynek következményeit élete végéig viselte: a csanádi püspök jószágaira támadt.⁴⁴ A bécsi kormányzat 1670-ben elrendelte összes javainak elkobzását. Balassa felesége és idősebb fia Lengyelországon keresztül Máramaros vármegyébe szökött, maga a nagyúr kisebbik fiával, Kristóffal közvetlenül Erdélybe menekült.⁴⁵ Itt találkoztak a Wesselényi-mozgalom megtorlása elől Erdélybe sodródó bujdosókkal. A magyarországi száműzöttek gyanakodva fogadták Balassát, különösen akkor, amikor Kristóf fia személyében külön követet menesztett Gligorasko havasalföldi vajdához. A vajda azonban nem vette pártfogásába Balassát.⁴⁶ Ráadásul erdélyi birtokainak kezelője, haszonélvezője Kapy György tanácsos a fejedelem előtt a kémkedés gyanújába keverte, s ezért erdélyi jószágától megfosztották.⁴⁷

Az Erdélyből kiebudalt Balassával csak szigorú feltétellel békült ki a bécsi kormányzat. Az áhított Divényt nem kapta vissza, sőt hogy hozzá ne férhessen, német őrséggel rakták teli a várat. Igaz ugyan, hogy a vár alatt engedélyt kapott egy ma is álló kastély építésére,⁴⁸ melynek falait

³⁸ Bethlen Miklós Teleki Mihálynak. Murány, 1666. július 27. *Jankovics József* 1987: I. 144. Az erdélyiek kérték a tárgyalásokon azt is, hogy I. Rákóczi Ferenc mondjon le választott erdélyi fejedelem címéről („Titulusát Erdélynek Rákócy tegye le”).

³⁹ *V. Windisch Éva* 1955: 217–218.

⁴⁰ *V. Windisch Éva* 1955: 217–218.

⁴¹ Bethlen Miklós Teleki Mihálynak. Murány, 1666. július 27. *Gergely Sámuel* 1905–1926: III. 595.

⁴² *R. Várkonyi Ágnes* 1984: 136., *R. Várkonyi Ágnes* 1988: 849.

⁴³ *V. Windisch Éva* 1955: 215–216.

⁴⁴ *Borovszky Samu* 1896–1905: 32.; *Jankovics József* 1993: 464. 311. jegyzet. Nem helytálló az a magyarázat, hogy Balassa egy török rab miatt veszett össze a nádorral, Wesselényi Ferencsel, s ezért akarták letartóztatni 1670-ben. Wesselényi ekkor már három éve halott volt. *Bánkúti Imre* 1983: 102–103.; *V. Windisch Éva* 1955: II. 342. jegyzet.

⁴⁵ *Jankovics József* szerk. 1993: 390.

⁴⁶ Naláczi István Teleki Mihálynak. Fogaras, 1672. június 16. *Gergely Sámuel* 1905–1926: VI. 238.

⁴⁷ *Bánkúti Imre* 1983: 103.

⁴⁸ *Ján Lichner* 1967: 298–300.

rekordidő, hat hónap alatt húzatta fel.⁴⁹ Ami ezután történt, oly regényes, hogyha nem történt volna meg, azt mondanánk, a Mikszáth által terjesztett nógrádi legendáriumok körébe utalható. Balassa vendégül hívta a fenti vár német parancsnokát tisztjeivel együtt. Először leitatatta, majd leölette őket. Ezután ő és katonái az áldozatok ruháiba öltözve – megtévesztve a várban maradt németeket – elfoglalták a divényi sásfészeket. Bécsben már-már pálcát törtek Balassa felett. 1674-ben Strassaldo tábornok császári csapatok élén egy hét alatt bevette Divényt s felrobbantatta a gyűlölt erődítményt.⁵⁰ Balassa pártfogóinak csak a főúr életét sikerült megmenteniük, s a hontalanság keserű sorsa lett haláláig jussa. 1679-ben még a Szatmár vármegyei Túrból tervezte, hogy az erdélyi fejedelemtől kér – Teleki Mihályon keresztül – 2000 katonát, s Divény visszafoglalására indul.⁵¹ Érdekes, hogy a Zemplén vármegyei Tállyán halt meg 1683-ban, ott, ahol ugyanebben az évben Thököly Imre hívei titkos gyűlést tartottak.⁵²

A kor levélirodalma ismerte a ma is használt „két szék között a pad alá esik” szólás egy változatát. Amikor Haller Gábor erdélyi arisztokrata 1657 őszen nem tudta eldönteni, hogy Jenő váranak kapitányi posztján maradjon-e vagy Rhédey Ferenc fejedelem udvarában vállaljon-e szolgálatot, így írt dilemmájáról: „Jenő vagy udvar lakásom, nem tudom micsoda előmenetelemre. Adja Isten, ne legyen romlásomra az két szék között”.⁵³ Balassa Imre sorsa ténylegesen is a két szék közötti romlás leképezője volt.

Források

Levéltári források

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Kriegsarchiv (KA),
Hofkriegsratsakten (HKR) Kt. 63.
ÖstA, Finanz- und Hofkammer, Hofkammer (HKA),
Hoffinanz, Ungarn (HFU),
Rote Nummer (RN) 221. Konv. 1666; Konv. 1666. január; Konv. 1666. február.

Nyomtatott források

Bánkúti Imre (szerk.): Cserei Mihály: Erdély históriája 1661–1711. Budapest 1983.
Gergely Sámuel (szerk.): Teleki Mihály levelezése. A Római Szent Birodalmi Gróf Széki Teleki család oklevéltára. I–VIII. Athenaeum Kiadó, Budapest 1905–1926.

⁴⁹ Nagy Iván 1857: 126–127.

⁵⁰ Borovszky Samu 1896–1905: 32.

⁵¹ Balassa Imre Teleki Mihálynak. Túr, 1679. április 3. *Gergely Sámuel* 1905–1926: VIII. 426.

⁵² Borovszky Samu 1896–1905: 117. (Zemplén vármegye)

⁵³ Haller Gábor Teleki Mihálynak. Gyulafehérvár, 1657. november 2. *Gergely Sámuel* 1905–1926: I. 822–823.

- Jankovics József (szerk.):* Bethlen Miklós levelei (1657–1698) I–II. Régi Magyar Próza Emlékek 6/1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest 1987.
- Jankovics József (szerk.):* Bethlen János: Erdély története 1629–1663. Ford. *P. Vásárhelyi Judit*. Jegyzetek: *Jankovics József – Nyerges Judit*. Balassi Kiadó, Budapest 1993.
- Márkus Dezső:* Magyar Törvénytár 1000–1895. (Corpus Juris Hungarici) 1657–1740. Franklin Társulat, Budapest 1901.
- V. Windisch Éva (s. a. r., jegyz.):* Bethlen Miklós Önéletírása I–II. Magyar Századok. Szépirodalmi Kiadó, Budapest 1955.

Hivatkozott irodalom

- Acsády Ignác:* Magyarország története I. Lipót és I. József korában 1657–1711. In: A Magyar nemzet története. Hetedik kötet. Szerk. *Szilágyi Sándor*. Athenaeum, Budapest 1908.
- Belitzky János:* A török hódítástól a polgári forradalomig. In: Balassagyarmat története. Főszerk. *Balogh Sándor*. Városi Tanács Kiadványa, Balassagyarmat 1977.
- Borovszky Samu. (szerk.):* Nógrád vármegye. Magyarország vármegyéi és városai sorozat. 21 vármegye története 24 kötetben. Országos Monografia Társaság, Budapest 1896–1905.
- Ján Lichner:* Divín. In: Súpis Pamiatok na Slovensku zvonok Prvý I. A–J. Obzor Bratislava 1967.
- Ila Bálint:* Gömör megye I. A megye története 1773-ig. Akadémiai Kiadó, Budapest 1976.
- Nagy Iván:* Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. A–B, Pest 1857.
- Nagy László:* A rossz hírű Báthoryak. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1984.
- Pálffy Géza:* Katonai igazságszolgáltatás a királyi Magyarországon a XVI–XVII. században. Győr 1994.
- R. Várkonyi Ágnes:* Erdélyi változások. Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711. Nemzet és emlékezet. Magvető Kiadó, Budapest 1984.
- R. Várkonyi Ágnes:* Szövetségben Wesselényi mozgalmával. In: Erdély története második kötet. 1606-tól 1830-ig. Szerk. *Makkai László – Szász Zoltán*. Kötet szerzői: *Péter Katalin – Trócsányi Zsolt – R. Várkonyi Ágnes*. Erdély története három kötetben. Főszerk. *Köpeczi Béla*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1988.
- Virovecz Nándor:* Válaszúton uralkodók között Balassa Menyhért portréja mint főúri karriertípus. Szakdolgozat. (Kézirat) ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék. Budapest 2012.